

Anna Sylwestrzak

Uniwersytet Gdański

ORCID: 0000-0001-8346-1926

O klauzuli generalnej dobra rodziny

1. Wprowadzenie

Dobro rodziny jest w polskim systemie prawnym przedmiotem zasady konstytucyjnej (art. 18 i art. 71 Konstytucji RP), ponieważ to właśnie w rodzinie dziecko znajduje najlepsze środowisko do prawidłowego rozwoju. Z przepisów Konstytucji wywodzi się także zasada autonomii i prymatu rodziny¹, która dookreśla pojęcie dobra rodziny. Prowadzenie badań nad funkcjonowaniem rozwiązań prawnych dotyczących rodziny napotyka na problem wielowymiarowości pojęcia rodziny, będącej przedmiotem badań licznych nauk, których osiągnięć nie sposób pominąć podczas wykładni terminów prawnych². Nawet skoncentrowanie się wyłącznie na prawnym znaczeniu pojęcia rodziny nie daje oczekiwanej jednolitości, ponieważ nie podlega ono jednolitej ogólnej definicji legalnej, a poszczególne ustawy w sposób zróżnicowany określają zakres powiązań rodzinnych³. Trzeba podkreślić, że ochrona rodziny jest również przedmiotem regulacji o zasięgu międzynarodowym, co dodatkowo poszerza spektrum związanych z nią zagadnień⁴. Analiza całokształtu problemów związanych z dobrem rodziny wykracza poza ramy opracowania artykułowego, stąd uzasadnione jest ograniczenie dalszych rozważań do wybranych problemów powstających na gruncie unormowań konstytucyjnych oraz ich konkretyzacji w przepisach k.r.o.

W doktrynie prawa rodzinnego przyjmuje się z reguły, że rodzina stanowi wspólnotę sformalizowaną, której podstawę może stanowić małżeństwo

¹ M. Drózd-Żyła, K. Pilarz, *Ochrona praw dziecka w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] R. Kopera (red.), *Konstytucyjne podstawy ochrony praw człowieka*, Katowice 2017, s. 102.

² Zob. A. Szwed, *Rodzina – ujęcie socjologiczne i prawne*, „Rodzina i Prawo” 2007, nr 3, s. 23–40; E. Wiśniewska, *Rodzina jako podmiot prawa rodzinnego*, „Acta Universitatis Wratislaviensis, Prawo” CLIV, 1987, nr 927, s. 255–263.

³ Szerzej E. Wiśniewska, *Pojęcie rodziny w ustawodawstwie polskim*, „Acta Universitatis Wratislaviensis, Prawo” CLXXXVI, 1990, s. 351–360.

⁴ Zob. np. S. Stadniczeńko, *Rodzina jako przedmiot ochrony na podstawie norm międzynarodowych o prawach człowieka*, [w:] M. Andrzejewski (red.), *Księga Jubileuszowa Prof. dr hab. Tadeusza Smyczyńskiego*, Toruń 2008, s. 678–686.

lub rodzicielstwo. O pojęciu rodziny można mówić w dwóch znaczeniach: węższym, gdy chodzi o tzw. rodzinę małą, o której mowa m.in. w art. 23 k.r.o., składającą się z maksymalnie dwóch pokoleń (z samych tylko małżonków, ewentualnie z rodziców i ich nieusamodzielnionych jeszcze dzieci albo z jednego tylko rodzica i dziecka, jeśli jest to rodzina niepełna), oraz w znaczeniu szerszym, obejmującym także innych krewnych (np. tzw. rodzina wielopokoleniowa)⁵. Zakłada się przy tym, że najczęściej ustawodawca normuje sytuację prawną rodziny małej, a o skutkach przynależności do rodziny wielkiej można mówić tylko wyjątkowo, np. na gruncie unormowań dotyczących obowiązku alimentacyjnego⁶. Z uwagi na to, że poszczególnym unormowaniom dotyczącym rodziny przyświecają różne cele, słuszne byłoby wyznaczanie składu rodziny w sposób elastyczny, przy uwzględnieniu *ratio legis* danego przepisu prawnego. Należy więc przychylić się do trafnego stanowiska, że biologiczny model rodziny może być częściowo skorygowany na rzecz modelu społecznego, co prowadzić może niekiedy do zaliczenia do grona członków rodziny także pasierbów i tzw. wychowanców⁷. Dobro rodziny, o którym mowa będzie w dalszych wywodach, nie jest więc pojęciem o sztywno zakreślonych granicach, ponieważ może oznaczać konieczność uwzględnienia, na gruncie poszczególnych unormowań, interesów zróżnicowanych kręgów osób.

2. Treść pojęcia dobra rodziny

Posługiwanie się przez ustawodawcę klauzulą dobra rodziny stanowi wyraz założenia, że rodzina jako grupa społeczna jest nośnikiem wspólnego im dobra, nadrzędnego wobec sytuacji zgrupowanych w niej jednostek. Tego rodzaju perspektywa nie umniejsza integralności ludzkiej, lecz obrazuje wynik ścisłego powiązania członków rodziny w płaszczyźnie osobistej i majątkowej. Dla rodziny, jako zbioru jednostek tworzących współzależną grupę o powiązanych interesach, daje się wyznaczyć stan, najlepszy z możliwych, biorąc pod uwagę zarówno interesy poszczególnych jej członków, jak i możliwości ich realizacji. Stan ten, stanowiący dobro rodziny, może być definiowany analogicznie do przyjmowanych w doktrynie definicji dobra dziecka⁸, jako optymalna konfiguracja interesów członków rodziny⁹. Rozważany w płasz-

⁵ T. Sokołowski, *Prawo rodzinne. Zarys wykładu*, Poznań 2013, s. 29; A. Sylwestrzak, *Skutki prawne przynależności krewnych do tzw. wielkiej rodziny*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2019, nr 2, s. 483–494.

⁶ Tak J. Strzebiniczyk, *Prawo rodzinne*, Warszawa, 2016, s. 29, natomiast J. Winiarz i J. Gajda wskazują nadto art. 14 k.r.o. jako przykład nawiązania przez ustawodawcę do pojęcia rodziny wielkiej; eidem, *Prawo rodzinne*, Warszawa 2001, s. 17–18.

⁷ J. Ignatowicz, [w:] J. Ignatowicz, M. Nazar, *Prawo rodzinne*, Warszawa 2016, s. 33–34.

⁸ T. Sokołowski, *Władza rodzicielska nad dorastającym dzieckiem*, Poznań 1987, s. 9–13.

⁹ Zob. T. Sokołowski, *Skutki prawne rozwodu*, Poznań 1996, s. 48–53.

czyżnie abstrakcyjnej, pozwala się opisać na dużym tylko poziomie ogólności, poprzez zbiór wskazówek, w szczególności zasad prawa rodzinnego, wyznaczających wartości o znaczeniu priorytetowym. Na tej podstawie można zaledwie zarysować podstawowe założenia tego stanu, który przybiera konkretny obraz dopiero na płaszczyźnie stosowania prawa. Z uwagi na konieczność uwzględnienia realiów funkcjonowania poszczególnych rodzin, nierzadko patologicznych lub zmagających się z ubóstwem, dobro rodziny, wbrew swej obiecującej nazwy, będzie stanem dalekim od ideału, często trudnym dla jej członków, a jednak w danych warunkach najlepszym z możliwych.

Interesującym zagadnieniem teoretycznym, dotyczącym treści pojęcia dobra rodziny, jest jego relacja do pojęcia dobra dziecka, będącego również członkiem tej samej rodziny, a jednocześnie podmiotem tzw. prawa do rodziny¹⁰. Zagadnienie to nabiera doniosłości prawnej w przypadku, gdy dochodzi do antagonizowania interesów poszczególnych członków rodziny w taki sposób, że nie pokrywają się z aktualnym interesem małoletniego. Pojawia się bowiem pytanie, czy pojęcia dobra rodziny i dobra dziecka są od siebie zależne, czy też każde z nich wyznaczone jest odrębnie. W pierwszym przypadku nie dochodziłoby pomiędzy nimi do kolizji, a w konsekwencji prawdziwym okazywałoby się twierdzenie, że realizacja dobra dziecka jest wypełnieniem dobra rodziny, a dążenie do dobra rodziny jest jednoczesną realizacją dobra dziecka. Z kolei przy założeniu, że każde z tych dóbr wyznaczone jest na podstawie odrębnej oceny, dokonywanej z odmiennej perspektywy, dobra te mogłyby ze sobą kolidować, a wówczas powstawałby problem sformułowania odpowiedniej dla takiego przypadku reguły kolizyjnej. Zarysowana problematyka była przedmiotem analiz w orzecznictwie już w latach sześćdziesiątych, jak również w doktrynie, gdzie utrwalilo się aktualne do dziś stanowisko, że w razie rozbieżności między interesami dziecka i rodziców, sąd może nawet podjąć rozstrzygnięcie wywołujące przejściowo niekorzystne skutki dla dziecka, jeżeli w ostatecznym wyniku da się ono pogodzić z ochroną dobra dziecka¹¹. Dobro dziecka należy więc, w świetle tych zaleceń, postrzegać w dalszej perspektywie czasowej, przy uwzględnieniu sytuacji rodziny, której jest członkiem. Zaznacza się przy tym, że w prawidłowo funkcjonującej rodzinie do kolizji takiej zwykle nie dochodzi.

Dla wyjaśnienia relacji dobra dziecka względem dobra rodziny przydatne okazuje się dokonane w doktrynie odróżnienie pomiędzy pojęciem intere-

¹⁰ T. Smoczyński, *Prawo dziecka do rodziny*, [w:] *Konwencja o prawach dziecka. Wybrane zagadnienia prawne i socjalne*, Polski Komitet UNICEF 1994, s. 67–77.

¹¹ Orz. SN z dn. 17.12.1965 r., I CR 309/65, OSNC, 1966 r., nr 7–8, poz. 132; uchw. z dn. 9.06.1976 r., III CZP 46/75, OSNC, 1976 r., nr 9, poz. 184, teza IX. Tezy tych orzeczeń są powszechnie przywoływane w literaturze. Zob. M. Jadczyk-Żebrowska, *Prawa i obowiązki małżonków*, Warszawa 2017, s. 186. Na temat praw rodziców zob. np. D. Ossowska-Salamonowicz, M. Giżyńska, *Prawa rodziców w zakresie wychowania moralnego i religijnego dzieci w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, „Studia Prawnoustrojowe” 2018, nr 41, s. 227–235.

su, a pojęciem dobra – to ostatnie jest bowiem wynikiem oceny i wyważenia poszczególnych interesów i obrazuje pewien stan optymalny¹². Każdy członek rodziny wykazuje interesy tak osobiste, jak i majątkowe, które mogą kolidować z interesami innych członków rodziny. Globalna ocena sytuacji rodziny, nie doraźna – lecz prospektywna, połączona z wyważeniem poszczególnych interesów, ze szczególnym jednak uwzględnieniem interesu dziecka, mając na uwadze funkcje przypisywane rodzinie¹³, prowadzi do określenia stanu optymalnego w danych warunkach, będącego właśnie dobrem rodziny. Dobro rodziny jest więc stanem, wyznaczającym zakres realizacji interesów poszczególnych członków rodziny; niektóre kolidujące interesy będą musiały więc zostać poświęcone dla realizacji tego dobra. Także doraźne interesy dziecka, jak zauważono w przytoczonych wyżej wypowiedziach, muszą być niekiedy poświęcone w celu realizacji jego dobra, jak również jednocześnie dobra rodziny. Ewentualne kolizje dotyczą więc tylko interesów, a nie kategorii dobra rodziny i dobra dziecka. Wspomniane dobra należałoby natomiast uznać za spójne i jednokierunkowe, ponieważ są wynikiem dokonanego wcześniej wyważenia poszczególnych interesów i ukazują stan najlepszy z możliwych w konkretnej sytuacji. W świetle tej koncepcji, dyrektywa dobra rodziny jest zbieżna z dyrektywą dobra dziecka, ponieważ oba dobra wyznaczone są przy uwzględnieniu tych samych zmiennych¹⁴. Wniosek ten dobrze ilustruje art. 10 § 1 k.r.o., w którym dobro rodziny jest przesłanką wyrażenia zgody na zawarcie małżeństwa przez małoletnią kobietę. W doktrynie trafnie stwierdzono, że choć przepis ten nie odwołuje się do zasady dobra dziecka, to jednak, za pośrednictwem klauzuli dobra rodziny, należy stwierdzić, że przesłanką rozstrzygnięcia jest jednocześnie dobro dziecka¹⁵.

Na podstawie powyższych ustaleń można by, *prima facie*, pokusić się o stwierdzenie, że dobro dziecka mogłoby z powodzeniem zostać zastąpione klauzulą dobra rodziny, skoro wynik ich zastosowania miałby być ten sam. Wniosek taki byłby jednak błędny, ponieważ nie w każdym przypadku, gdy rozpatrywana jest sytuacja dziecka, można rozważać ją w perspektywie przynależności do rodziny (choćby np. z powodu osierocenia dziecka). Podobnie, dobro rodziny może stanowić punkt odniesienia w przypadku, gdy dobro dziecka nie wchodzi w grę, ponieważ wyznacza kierunek dążenia również małżeństwom bezdzietnym, a także tym, których dzieci osiągnęły już pełnoletność. Powyższe konstatacje nie umniejszają więc przydatności wyodrębniania obu dóbr: dobra dziecka i dobra rodziny, ponieważ poza wspólnym

¹² Zobacz szczegółowe wywody T. Sokołowskiego na temat dobra i interesu dziecka; idem, *Władza...*, op. cit., s. 9–13.

¹³ O funkcjach rodziny: M. Andrzejewski, *Ochrona praw dziecka w rodzinie dysfunkcyjnej (dziecko-rodzina-państwo)*, Kraków 2003, s. 23–28.

¹⁴ Podobny wniosek wyrażono w doktrynie – zob. M. Jadczyk-Żebrowska, op. cit., s. 186–187.

¹⁵ B. Walaszek, *Dobro dziecka jako przesłanka niektórych uregulowań Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego PRL*, „Studia Prawnicze” 1970, nr 26–27, s. 278–279.

zakresem zastosowania, wykazują one także pola samodzielnego funkcjonowania (zakresy ich krzyżują się).

3. Dobro rodziny jako element podstawowej zasady prawa rodzinnego

Rozważanie dobra rodziny w kategorii zasad prawnych wymaga podkreślenia, że rodzina stanowi jedną z podstawowych wartości konstytucyjnych, ponieważ już na poziomie konstytucyjnym została uwzględniona przez ustawodawcę jako grupa społeczna podlegająca szczególnej ochronie¹⁶. Mianowicie, zgodnie z art. 18 Konstytucji RP, formułującym zasadę ustrojową, rodzina znajduje się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej. Z kolei art. 71 ust. 1 Konstytucji RP stanowi, że państwo w swojej polityce społecznej i gospodarczej uwzględnia dobro rodziny (zd. 1), a rodziny znajdujące się w trudnej sytuacji materialnej i społecznej, zwłaszcza wielodzietne i niepełne, mają prawo do szczególnej pomocy ze strony władz publicznych. Przytoczone art. 18 i art. 71 ust. 1 zd. 1 Konstytucji RP stanowią tzw. normy programowe, których adresatem jest państwo i które wskazują drogi rozwiązań ustawowych, wyznaczając kierunki polityki państwa wobec rodziny¹⁷. Dopiero bardziej szczegółowe zd. 2 tego przepisu może być podstawą do konstruowania prawa podmiotowego, z którego może wynikać roszczenie osoby wobec państwa, jak również skarga konstytucyjna¹⁸. Z powyższych unormowań wywodzi się w literaturze zasadę prawa rodzinnego, która znajduje konkretyzację w przepisach k.r.o., innych prawnomaterialnych unormowaniach dotyczących prawa rodziny oraz w przepisach procesowych. Określa się ją zasadą ochrony rodziny¹⁹, zasadą szczególnej ochrony rodziny²⁰, bądź zasadą ochrony i opieki nad rodziną²¹, przy czym w większości wypowiedzi sytuuje się ją pośród podstawowych (głównych, naczelnych) zasad, o szerokim spektrum oddziaływania, których zasięg obejmuje każdą sytuację, w której wchodzi w grę interes rodziny²². Znamienne jest przy tym definiowanie jej przez

¹⁶ Zob. G. Kowalski, *Założenia prawa rodzinnego w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] P. Kasprzyk (red.), P. Wiśniewski (red.), *Prawo rodzinne w dobie przemian*, Lublin, 2009, s. 51–52; R. Sztuchmiller, *Konstytucyjna ochrona małżeństwa i rodziny a ekspansja gender*, „Studia Prawnoustrojowe” 2015, nr 27, s. 228–229.

¹⁷ K. Michałowska, *Niemajątkowe wartości życia rodzinnego w polskim prawie cywilnym*, Warszawa 2017, s. 145.

¹⁸ M. Dąbrowski, [w:] M. Chmaj (red.), *Wolności i prawa człowieka w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa, 2016 s. 217–218.

¹⁹ M. Andrzejewski, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2004, s. 20.

²⁰ J. Ignatowicz, [w:] J. Ignatowicz, M. Nazar, op. cit., s. 75; T. Smyczyński, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2009, s. 18.

²¹ J. Strzebinczyk, *Prawo rodzinne*, Warszawa 2016, s. 42.

²² Inaczej jednak J. Winiarz i J. Gajda, którzy pośród przewodnich zasad polskiego prawa rodzinnego wymieniają trwałość rodziny. Eidem, *Prawo rodzinne*, Warszawa 2001, s. 35.

większość autorów jako ochrony, którą zapewnia rodzinie państwo, w tym – jako obowiązku państwa niesienia rodzinie pomocy w każdej sytuacji, co jest niezbędne dla zachowania ładu społecznego²³. Zasada ochrony rodziny rozumiana jest więc z reguły jako kierunek i kryterium działania ustawodawcy oraz organów publicznych, a zwłaszcza sądów w sprawach rodzinnych. Kierunek ten można określić jako zewnętrzny, ponieważ dotyczy on sposobu działania w sprawach rodzinnych organów i instytucji. Niektóre wypowiedzi dostrzegają jednak również drugi, wewnętrzny kierunek oddziaływania zasady ochrony rodziny. Przykładowo, T. Smyczyński stwierdza, że zasada ta w k.r.o. ma na względzie m.in. współdziałanie dla dobra rodziny (art. 23, 27 i 39 k.r.o.)²⁴. Najpełniej aspekt ten uwypuklił Z. Radwański, według którego dobro rodziny, podobnie jak klauzula dobra dziecka, pełni funkcję zasady prawnej, miarodajnej na obszarze całego prawa cywilnego²⁵. Stanowisko to trzeba podzielić, podkreślając, że unormowania k.r.o. nakładają obowiązek kierowania się dobrem rodziny nie tylko na organy publiczne, lecz także na jej członków. Tylko niektóre z nich posługują się klauzulą dobra rodziny, jak np. art. 23 k.r.o., zobowiązujący małżonków do współdziałania dla dobra rodziny; te zaś, które zobowiązują członków rodziny do zaspokajania jej potrzeb (*expressis verbis*, jak w art. 27, art. 91 § 1 i art. 103 k.r.o., bądź gdy wynika to z ich sensu, jak np. w art. 91 § 2 k.r.o., ustanawiającym obowiązek dziecka pomocy we wspólnym gospodarstwie) mają również na celu realizację dobra rodziny. Jeżeli więc mówimy o obowiązywaniu w prawie rodzinnym zasady ochrony rodziny, trzeba wyróżniać w jej ramach aspekt zewnętrzny – kryterium działania organów publicznych, oraz aspekt wewnętrzny, dotyczący sytuacji prawnej członków rodziny, do których obowiązków należy kierowaniem się jej dobrem. Warto byłoby także rozważyć zmianę terminologii stosowanej dotychczas w ramach systematyki zasad prawnych, poprzez zastąpienie zasady ochrony rodziny, zasadą dobra rodziny. To ostatnie określenie wydaje się pojemniejsze od tradycyjnego; mówiąc o szczególnej ochronie rodziny akcentujemy bowiem tylko płaszczyznę „zewnętrzną” jej oddziaływania, podczas gdy równie istotnym jej elementem jest płaszczyzna „wewnętrzna”. Tymczasem określenie „zasada dobra rodziny” obejmuje oba te aspekty. Uzasadnienia ku temu dostarcza porównawcze odwołanie się do treści zasady dobra dziecka, która, jak się powszechnie przyjmuje, wyznacza nie tylko kryterium postępowania w relacjach wewnątrzrodzinnych, ale również wytyczne obowiązujące ustawodawcę oraz organy stosujące prawo²⁶. Analogicznie, można byłoby mówić o obowiązywaniu zasady dobra rodziny, co prowadziłoby do stosowania spójnej nomenklatury w zakresie katalogu podstawowych zasad prawnych.

²³ M. Andrzejewski, *Prawo...*, op. cit., s. 20.

²⁴ T. Smyczyński, *Prawo...*, op. cit., s. 18.

²⁵ Z. Radwański, *Pojęcie i funkcja „dobra dziecka” w polskim prawie rodzinnym i opiekuńczym*, „*Studia Cywilistyczne*”, XXXI, 1981, s. 24–25.

²⁶ J. Ignatowicz, [w:] J. Ignatowicz, M. Nazar, op. cit., s. 81.

4. Dobro rodziny jako klauzula generalna w k.r.o.

Dobro rodziny jako przedmiot klauzuli generalnej²⁷, ze swej natury wprowadza zamierzone przez ustawodawcę niedookreślenie znaczeniowe przepisu i związany z nim luz decyzyjny organu stosującego prawo. Dzięki temu zostają indywidualnie rozpatrywane i uwzględniane okoliczności specyficzne dla danej rodziny, z zastosowaniem funkcjonujących w społeczeństwie ocen, co zapewnia niezbędną w sprawach rodzinnych elastyczność rozstrzygnięć. Nie oznacza to jednak dowolności interpretacyjnej przepisów zawierających taką klauzulę, gdyż interpretator obowiązany jest respektować przyjęte reguły wykładni²⁸.

Przechodząc do analizy funkcjonowania klauzuli generalnej dobra rodziny w k.r.o., warto zauważyć, że zastosowanie kryterium istnienia rodziny, do której odnosi się przepis zawierający klauzulę, prowadzi do wyróżnienia dwóch rodzajów klauzul generalnych dobra rodziny: przede wszystkim – dobra rodziny istniejącej oraz wyjątkowo, na gruncie art. 10 § 1 k.r.o., dobra rodziny hipotetycznej. W pierwszym przypadku dochodzi do uwzględniania i wyważania rzeczywistych interesów członków rodziny, w drugim – może dochodzić do porównywania sytuacji hipotetycznej – a więc nieistniejącej rzeczywiście rodziny z sytuacją osób, które zamierzają, poprzez zawarcie małżeństwa, usankcjonować sytuację własną i innych osób (np. mających się narodzić dzieci) jako rodziny. Należy jednak zauważyć, że niekiedy orzekanie w sprawie zezwolenia kobiecie małoletniej na zawarcie małżeństwa, będzie wymagało uwzględnienia dobra członków istniejącej już rodziny, powstałej w wyniku urodzenia dziecka przez małoletnią matkę i ustalenia ojcostwa mężczyzny, pozostającego z matką w konkubinacie. Wówczas dobro tak ukonstytuowanej rodziny sąd zestawiać musi z dobrem abstrakcyjnej rodziny, o takim samym składzie, wzmocnionej fundamentem w postaci małżeństwa – o rodzinie w tym właśnie znaczeniu, a więc opierającej się na małżeństwie mowa jest w art. 10 § 1 k.r.o.²⁹

Z kolei, mając na uwadze kryterium adresata analizowanych unormowań, trzeba zauważyć, że skoro z realizacją dobra rodziny łączą one skutki prawne, które dotyczą poszczególnych osób – członków rodziny bądź hipotetycznej rodziny, wyznaczając ich prawa i obowiązki, to adresatem tych unormowań, choćby „drugoplanowym” są właśnie te osoby. Jednakże w niektó-

²⁷ Szerzej o klauzulach generalnych w prawie cywilnym zob. K. Doliwa, A. Doliwa, *Zasada słuszności i dobra wiara a prawo pozytywne (na przykładzie polskiego prawa cywilnego)*, „Studia Prawnoustrojowe” 2015, nr 30, s. 89–90.

²⁸ Zob. L. Morawski, *Zasady wykładni prawa*, Toruń 2014, s. 275; M. Zieliński, *Wykładnia prawa. Zasady, reguły, wskazówki*, Warszawa 2012, s. 132.

²⁹ Por. M. Domański, *Względne zakazy małżeńskie*, Warszawa 2013, s. 159–161. Autor wyraża stanowisko, że przy ocenie dobra rodziny sąd powinien brać pod uwagę w pierwszej kolejności dobro małoletniej kobiety i jej dziecka, ewentualnie przyszłego dziecka.

rych przepisach klauzula dobra rodziny stanowi kryterium sądowego rozstrzygnięcia sprawy i dopiero za sprawą tego rozstrzygnięcia oddziałuje na rodzinę, co ma miejsce na gruncie art. 10 § 1 k.r.o., art. 39 zd. 2 k.r.o. i art. 45 § 2 k.r.o. W tych przypadkach pierwszoplanowym adresatem unormowania jest sąd, a osoby objęte skutkami orzeczenia, ponoszą konsekwencje realizacji dobra rodziny. Jako adresaci normy, mogą oni powołując się na dobro rodziny, występować na drogę sądową z uwarunkowanymi tą przesłanką żądaniami. W k.r.o. wyróżnić należy również przepis art. 23 zd. 2 *in fine* k.r.o., w którym dobro rodziny wyznacza bezpośrednio prawa i obowiązki małżonków, czyniąc ich pierwszoplanowymi adresatami unormowania. W tym przypadku dobro rodziny stanowi kryterium ich postępowania. Ewentualne orzeczenie sądowe, wyciągające negatywne konsekwencje z ich naruszenia, jak wyrok rozwodowy czy separacyjny, urzeczywistniając tzw. sankcję rodzinnoprawną³⁰, ma tu jedynie charakter następczy. Można zatem powiedzieć, że w tym przypadku sąd jest drugoplanowym adresatem unormowania. Należy również zauważyć, że przepis art. 23 k.r.o. znajduje następnie konkretyzację w dalszych, szczegółowych unormowaniach k.r.o., dzięki czemu dobro rodziny staje się podstawowym celem małżonków, choćby te szczegółowe unormowania wyraźnie tego celu nie formułowały (np. podczas współdziałania w zarządzie majątkiem wspólnym – art. 36 § 1 k.r.o.³¹).

Należy zauważyć, że porównanie treści unormowań k.r.o., zawierających klauzulę dobra rodziny, prowadzi do wniosku, że różnią się one sformułowaniami wyznaczającymi wymagany stopień imperatywu dla realizacji tego dobra. Przepisy te można podzielić na trzy grupy. W pierwszej, do której należy art. 39 zd. 2 k.r.o. i art. 45 k.r.o., aby rozstrzygnięcie sądowe mogło być pozytywne, dobro rodziny musi „wymagać” oznaczonego skutku prawnego. Nie byłoby więc wystarczające, by podjęcie działania nie naruszało dobra rodziny, czy też było wobec tego dobra neutralne³². Istotę tego imperatywu trafnie ujął SN w post. z dn. 11.05.1999 r.³³ stwierdzeniem, że pomiędzy oceną, że czynność „nie godzi w dobro rodziny”, a oceną, że czynności „wymaga dobro rodziny”, zachodzi widoczna różnica: pierwsza ocena ma bowiem charakter bierny, a druga – aktywny. Drugą kategorię unormowań, wyróżnianych z uwagi na stopień realizacji dobra rodziny, stanowi art. 10 § 1 zd. 2 k.r.o., gdzie mowa jest o tym, że małżeństwo będzie „zgodne” z dobrem założonej rodziny. „Zgodność” z dobrem rodziny to niewątpliwie stan o znacznie niższym poziomie oczekiwania niż „wymóg”, który z takiego dobra wynika.

³⁰ T. Sokołowski, *Prawo rodzinne. Zarys wykładu*, Poznań 2013, s. 15.

³¹ Zob. A. Sylwestrzak, [w:] M. Balwicka-Szczyrba (red.), *Zarząd majątkiem wspólnym. Komentarz*, Warszawa 2016, s. 296–297.

³² M.in. A. Lutkiewicz-Rucińska [w:] H. Dolecki (red.), T. Sokołowski (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2013, s. 234–235; M. Nazar [w:] T. Smyczyński (red.), *System Prawa rodzinnego i opiekuńczego. T.11. Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2014, s. 377.

³³ I CKN 47/98, LEX nr 1211513.

Pozytywne rozstrzygnięcie może w tym przypadku zapaść, choćby dobro rodziny nie wymagało zawarcia małżeństwa, o ile jednak małżeństwo byłoby z tym dobrem zgodne. Nie wystarczyłoby więc stwierdzenie, że zawarcie małżeństwa nie wpłynie negatywnie na sytuację mających stworzyć rodzinę osób, potrzebne jest bowiem ustalenie, że sytuacja ich, jako rodziny opartej na małżeństwie, będzie lepsza, niż gdyby małżeństwa nie zawarto. Pojawiające się w literaturze wyjaśnienia znaczenia omawianej przesłanki polegają zwykle na uwypukleniu istnienia pozytywnej prognozy dla zakładanej przez małoletnią kobietę rodziny, opartej na małżeństwie³⁴. Prezentowane jest także stanowisko, że na gruncie art. 10 § 1 zd. 2 k.r.o. wystarczające byłoby ustalenie, że zamierzone małżeństwo nie nasuwa uzasadnionych zastrzeżeń z punktu widzenia dobra założonej rodziny³⁵. Do ostatniej kategorii dokonywanego podziału trzeba zaliczyć art. 23 k.r.o., który stanowi, że małżonkowie są obowiązani do współdziałania dla dobra rodziny. Norma ta nie określa stopnia nasilenia potrzeby realizacji przesłanki dobra rodziny, a jedynie nakłada na adresatów obowiązek permanentnego działania, mającego spowodować stan rzeczy określony jako dobro rodziny, nie wskazując jednak bliżej sposobu, w jaki stan ten ma zostać osiągnięty³⁶. Brzmienie tego przepisu może więc być przedmiotem wątpliwości, co do kryterium oceny wypełniania statuowanego w nim obowiązku, a w dalszej kolejności, co do miary staranności niezbędnej do jego prawidłowego wypełniania.

Na koniec, biorąc pod uwagę rozmiar skutków prawnych uzależnionych od oceny pod kątem dobra rodziny, można uszeregować analizowane regulacje, począwszy od najbardziej globalnego skutku, jakim jest zawarcie małżeństwa (art. 10 § 1 zd. 2 k.r.o.), następnie – celu działania małżonków podczas trwania małżeństwa (art. 23 k.r.o.), po bardziej wycinkowe konsekwencje w postaci zwrotu wydatków i nakładów przed podziałem majątku wspólnego (art. 45 § 2 k.r.o.) i w końcu kazuistyczne – dokonanie czynności zarządu majątkiem wspólnym (art. 39 zd. 2 k.r.o.).

* * *

W odniesieniu do treści i zakresu zastosowania klauzuli generalnej dobra rodziny nasuwa się szereg wniosków, spośród których ważniejsze zestawiono poniżej.

1. Na gruncie poszczególnych unormowań, biorąc pod uwagę ich funkcję, pojęcie rodziny może obejmować różny skład osobowy, co sprawia, że

³⁴ Np. J. Gajda [w:] T. Smoczyński (red.), *System Prawa Prywatnego. T. 11. Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2014, s. 155; M. Andrzejewski, *Prawo...*, op. cit., s. 39.

³⁵ M. Prucnal-Wójcik, [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2017, s. 103; zob. orz. SN z dn. 6.10.1958 r., III CO 19/58, OSN, 1960 r., nr 1, poz. 21.

³⁶ Szerzej: M. Jadczyk-Zębrowska, op. cit., s. 187–188.

dobro rodziny nie jest pojęciem jednolitym i może oznaczać, zależnie od płaszczyzny zastosowania, konieczność uwzględniania interesów różnych kategorii osób.

2. Pojęcia dobra dziecka i dobra rodziny należy uznać za spójne i jednokierunkowe, a dyrektywy z nich wynikające są ze sobą zbieżne. Ewentualne kolizje mogą natomiast występować pomiędzy interesami poszczególnych członków rodziny.

3. Zakresy działania klauzul dobra rodziny i dobra dziecka krzyżują się.

4. Klauzulę dobra rodziny odnosi się w przepisach k.r.o. zarówno do rodzin już istniejących, jak i hipotetycznych, kiedy to od zgodności z dobrem rodziny hipotetycznej uzależnia się jej rzeczywiste powstanie (art. 10 § 1 zd. 2 k.r.o.).

5. Mając na uwadze kryterium adresata, unormowania zawierające klauzulę dobra rodziny można podzielić na te, których pierwszoplanowym adresatem jest sąd, oraz te, które skierowane są bezpośrednio do osób objętych skutkami prawnymi ich działania.

6. Kryterium wymaganego stopnia imperatywu dla realizacji dobra rodziny pozwala podzielić unormowania posługujące się omawianą klauzulą na trzy kategorie: a) w których określonej czynności dobro rodziny „wymaga”, b) w których czynność ma być z dobrem rodziny „zgodna”, c) w których nie wyznaczono *expressis verbis* poziomu tego imperatywu, a jego ustalenie staje się zadaniem wykładni.

7. Pośród podstawowych zasad prawa rodzinnego należałoby wyróżnić zasadę dobra rodziny, a w jej ramach: aspekt zewnętrzny, stanowiący kryterium działania organów publicznych oraz aspekt wewnętrzny, dotyczący sytuacji prawnej członków wewnątrz rodziny, do których obowiązków należy kierowaniem się jej dobrem.

Wykaz literatury

- Andrzejewski M., *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2004.
- Andrzejewski M., *Ochrona praw dziecka w rodzinie dysfunkcyjnej (dziecko-rodzina-państwo)*, Kraków 2003.
- Dąbrowski M., [w:] M. Chmaj (red.), *Wolności i prawa człowieka w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2016.
- Doliwa K., Doliwa A., *Zasada słuszności i dobra wiara a prawo pozytywne (na przykładzie polskiego prawa cywilnego)*, „Studia Prawnoustrojowe” 2015 nr 30.
- Domański M., *Względne zakazy małżeńskie*, Warszawa 2013.
- Drózd-Żyła M., Pilarz K., *Ochrona praw dziecka w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] R. Kopera (red.), *Konstytucyjne podstawy ochrony praw człowieka*, Katowice 2017.
- Gajda J., [w:] T. Smoczyński (red.), *System Prawa Prywatnego. T. 11. Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa, 2014.

- Ignatowicz J., Nazar M., *Prawo rodzinne*, Warszawa 2016.
- Jadczak-Zebrowska M., *Prawa i obowiązki małżonków*, Warszawa 2017.
- Kowalski G., *Założenia prawa rodzinnego w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] P. Kasprzyk, P. Wiśniewski (red.), *Prawo rodzinne w dobie przemian*, Lublin 2009.
- Lutkiewicz-Rucińska A., H. Dolecki, T. Sokołowski (red.), [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2013.
- Morawski L., *Zasady wykładni prawa*, Toruń 2014.
- Ossowska-Salamonowicz D., Giżyńska M., *Prawa rodziców w zakresie wychowania moralnego i religijnego dzieci w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, „Studia Prawnoustrojowe” 2018, nr 41.
- Michałowska K., *Niemajątkowe wartości życia rodzinnego w polskim prawie cywilnym*, Warszawa 2017.
- Nazar M., [w:] T. Smoczyński (red.), *System Prawa rodzinnego i opiekuńczego. T. 11. Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2014.
- Prucnal-Wójcik M., [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2017.
- Radwański Z., *Pojęcie i funkcja „dobra dziecka” w polskim prawie rodzinnym i opiekuńczym*, „Studia Cywilistyczne” 1981, t. XXXI.
- Smoczyński T., *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2009.
- Smoczyński T., *Prawo dziecka do rodziny*, [w:] *Konwencja o prawach dziecka. Wybrane zagadnienia prawne i socjalne*, Polski Komitet UNICEF 1994.
- Sokołowski T., *Prawo rodzinne. Zarys wykładu*, Poznań 2013.
- Sokołowski T., *Skutki prawne rozwodu*, Poznań 1996.
- Sokołowski T., *Władza rodzicielska nad dorastającym dzieckiem*, Poznań 1987.
- Stadniczeńko S., *Rodzina jako przedmiot ochrony na podstawie norm międzynarodowych o prawach człowieka*, [w:] M. Andrzejewski (red.), *Księga Jubileuszowa Prof. dr hab. Tadeusza Smoczyńskiego*, Toruń 2008.
- Strzebinczyk J., *Prawo rodzinne*, Warszawa 2016.
- Sylwestrzak A., *Skutki prawne przynależności krewnych do tzw. wielkiej rodziny*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2019, nr 2.
- Sylwestrzak A., [w:] M. Balwicka-Szczyrba (red.), *Zarząd majątkiem wspólnym. Komentarz*, Warszawa 2016.
- Sztymmler R., *Konstytucyjna ochrona małżeństwa i rodziny a ekspansja gender*, „Studia Prawnoustrojowe” 2015, nr 27.
- Szwed A., *Rodzina – ujęcie socjologiczne i prawne*, „Rodzina i Prawo” 2007, nr 3.
- Walaszek B., *Dobro dziecka jako przesłanka niektórych uregulowań Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego PRL*, „Studia Prawnicze” 1970, nr 26–27.
- Winiarz J., Gajda J., *Prawo rodzinne*, Warszawa 2001.
- Wiśniowska E., *Rodzina jako podmiot prawa rodzinnego*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” Prawo CLIV, Wrocław 1987, nr 927.
- Wiśniowska E., *Pojęcie rodziny w ustawodawstwie polskim*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” Prawo CLXXXVI, Wrocław 1990.
- Zieliński M., *Wykładnia prawa. Zasady, reguły, wskazówki*, Warszawa 2012.

Summary

Some remarks on the general clause of the welfare of family

Key words: family welfare, principle of family welfare, family protection.

This publication concerns the content and meaning of the welfare of family as a constitutional value and the welfare of family as a general clause in the Family and Custody Code. The principle of the welfare of family should be included among the basic rules of family law, including its following aspects: an external aspect, being the criterion for actions taken by public authorities, and an internal aspect, which concerns the legal situation of family members, whose duties include promoting its welfare. In the course of the detailed analysis concerning the regulations given in the Family and Custody Code, it was ascertained, among other, that the directives that stem from the principle of the welfare of child and the welfare of family coincide; moreover, the scopes of both principles overlap.